

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2015 | ÅRGÅNG 19

Bokförlaget THALES

REPLIK TILL TORBJÖRN TÄNNSJÖ:

»VARFÖR ENFRÅGEPARTIER STÄLLER TILL DET», TPF 2014:3

Katharina Berndt Rasmussen

DEN 3 DECEMBER 2014 kastades Sverige in i en regeringskris. I riksdagens budgetomröstning hade Alliansens budgetförslag först vunnit över Sverigedemokraternas förslag, och i andra omgången även över Vänsterblockets, d.v.s. regeringens och Vänsterpartiets förslag. Därmed stod det fast att regeringen skulle behöva administrera oppositionens budget under nästkommande år.

Torbjörn Tännsjö beskriver denna situation som ett utfall av att ett enfrågeparti, SD, deltog. Han menar att enfrågepartier kan ställa till med problem när deras förslag inte kan inordnas i t. ex. en höger-vänster-dimension, inom vilken allas preferenser är »single-peaked». I ett sådant läge kan nämligen *cykliska majoriteter* uppstå. Då avgörs omröstningens utfall helt av propositionsordningen, d.v.s. i vilken ordning alternativen ställs mot varandra enligt gällande *omröstningsregel*. Detta öppnar också upp för *taktikröstning*, t. ex. så som Tännsjö beskriver (s. 30). Han menar alltså att det politiska läget som ledde till regeringskrisen kan analyseras i ljuset av ett antal välkända problem inom demokratiforskningen.

Tännsjö är dock rätt vag i sin analys, och ibland rentav motsägelsefull. T. ex. menar han att budgetomröstningens utfall trots allt »inte var någon genuin cykel av majoriteter, men ändå besvärligt nog» (s. 29). Att det var ett besvärligt utfall verkar lätt att hålla med om: fel budget vann, givet förutsättningarna. Men det finns utrymme för att skärpa analysen kring hur detta läge uppstod, varför det egentligen är så besvärligt – och hur det kan åtgärdas.

Låt oss börja med att bättre förstå när en »genuin» cyklisk majoritet föreligger. Anta att det finns tre budgetförslag: ett från

Vänsterblocket, *V-budgeten*, ett från Alliansen, *A-budgeten*, samt ett från SD, *SD-budgeten*. Det finns då den teoretiska möjligheten att det föreligger en majoritet bland samtliga riksdagsledamöter som föredrar *V-budgeten* framför *A-budgeten*, en (annan) majoritet som föredrar *A-budgeten* framför *SD-budgeten*, samt en majoritet som föredrar *SD-budgeten* framför *V-budgeten*. En parvis tillämpning av en enkel majoritetsregel resulterar då i en cyklisk rankning av *V-budgeten* över *A-budgeten* över *SD-budgeten* över *V-budgeten*.

Det här innebär i vårt tilltänkta riksdagssammanhang att vilken budget som än röstas fram (med valfri omröstningsregel) har en majoritet emot sig. För varje möjlig vinnare finns det en majoritet av riksdagsledamöter som gemensamt föredrar ett specifikt alternativ till den. I ett sådant läge finns det med andra ord inget förslag som är en Condorcetvinnare, d.v.s. som i jämförelse med varje alternativ får majoritetsstöd.

Duncan Black visade att cykliska majoriteter inte kan uppstå när alla preferensordningar, med avseende på de aktuella alternativen, är »single-peaked» på en gemensam dimension, t.ex. vänster-höger-dimensionen.¹ Att en preferensordning är single-peaked inom en given dimension betyder att, för varje par av alternativ, *a* och *b*, om *a* på denna dimension ligger närmare det högstrankade alternativet än *b*, så är *a* högre rankat än *b*.

Tännsjös idé är nu att om SD vore ett parti som de andra, vars preferensordningar inordnade sig på önskat (single-peaked) sätt på vänster-höger-skalan, så hade det besvärliga utfallet inte uppstått. Lösningen på detta och liknande framtida problem är då att tvinga in SD (precis som andra enfrågepartier) i en vänster-höger-mall.

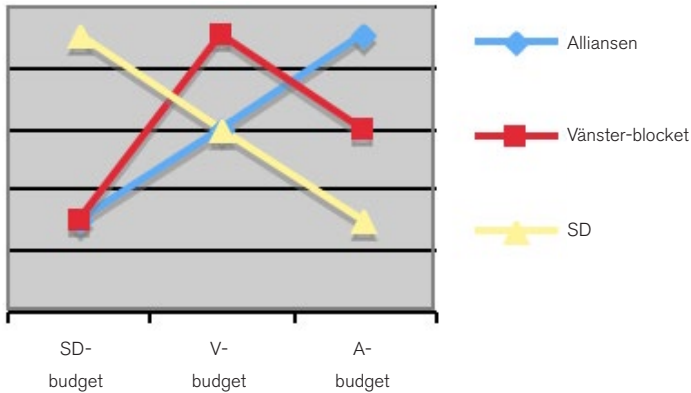
För att bedöma om detta är en korrekt analys av budgetomröstningens utfall måste vi spekulera i hur de olika blockens preferensordningar kan ha sett ut med avseende på de tre budgetalternativen. En möjlighet är att rekonstruera dem utifrån en jämförelse av de olika budgetförslagens utgiftsposter inom 27 olika policyområden (som specificerar anslag till allt ifrån *Allmänna bidrag till kommuner*, till *Integration och jämställdhet* och *Utbildning och univer-*

sitetsforskning).² SD:s eget budgetförslag, räknat i anslagna pengar, ligger närmare *V-budgeten* inom hela 15 områden, och närmare *A-budgeten* inom bara 6 områden (och lika nära bådas inom resterande 6 områden). Detta skulle kunna tolkas som att SD:s preferensordning rankar *SD-budgeten* över *V-budgeten* över *A-budgeten*. Jämför man Vänsterblockets respektive Alliansens budgetförslag med deras alternativ på samma sätt, förefaller följande preferensprofil som ett rimligt förslag.

VÄNSTERBLOCKET	ALLIANSEN	SD
<i>V-budget</i>	<i>A-budget</i>	<i>SD-budget</i>
<i>A-budget</i>	<i>V-budget</i>	<i>V-budget</i>
<i>SD-budget</i>	<i>SD-budget</i>	<i>A-budget</i>

Hur ser då majoritetsförhållandena ut? Vi behöver här inte ta hänsyn till de exakta procentandelarna mellan blocken. Det räcker att konstatera att enligt rådande mandatfördelning har inget block över femtio procent av rösterna, medan varje möjlig kombination av två block får ihop till en majoritet. Detta innebär här att det finns en majoritet som föredrar *V-budgeten* framför *A-budgeten* (nämligen Vänsterblocket och SD), en majoritet som föredrar *A-budgeten* framför *SD-budgeten* (Vänsterblocket och Alliansen), samt en majoritet som föredrar *V-budgeten* framför *SD-budgeten* (återigen Vänsterblocket och Alliansen). I detta scenario finns det alltså ingen cyklisk majoritet. *V-budgeten* får majoritetsstöd, i jämförelse med varje alternativ, och är därmed Condorcetvinnaren.

När vi undersöker hur det förhåller sig med single-peaked-egenskapen visar det sig mycket riktigt att den föreligger för de antagna preferensordningarna. Det är möjligt att ordna de tre alternativen inom en och samma dimension så att de tre blockens preferensordningar är single-peaked. Detta kan illustreras med följande diagram.

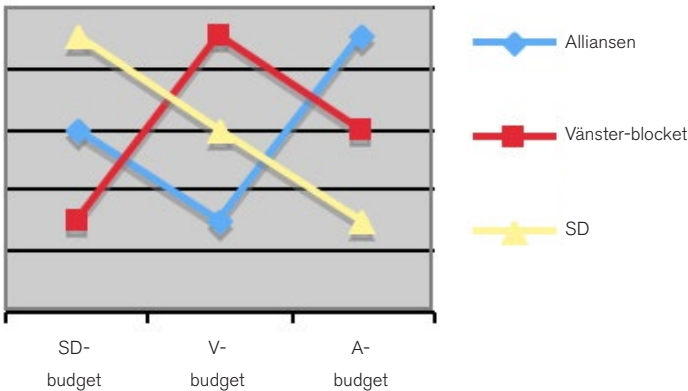
Diagrammet illustrerar grafiskt hur vi kan förstå Blacks single-peaked-egenskap. Det är även intressant för att det visar att dimensionen på vilken preferensordningarna är single-peaked inte behöver vara en traditionell vänster-höger-skala. Här placerar sig SD:s budget till vänster om Vänsterblockets (alternativt hade vi kunnat göra diagrammet spegelvänt, med Alliansens budget till vänster om Vänsterblockets). Detta illustrerar att faktumet att ett enfrågepartis förslag inte passar in i just vänster-höger-skalan inte behöver vara problematiskt. Så länge vi kan hitta *någon* dimension där allas preferensordningar är single-peaked kan det inte uppstå cykliska majoriteter.

Det krävs dock bara en liten ändring i våra spekulationer om preferensordningarna, för att hamna i ett läge med cykliska majoriteter. Anta att vi ändrar Alliansens rankning så att de nu föredrar *SD-budgeten* framför *V-budgeten*, enligt följande.

VÄNSTERBLOCKET	ALLIANSEN	SD
<i>V-budget</i>	<i>A-budget</i>	<i>SD-budget</i>
<i>A-budget</i>	<i>SD-budget</i>	<i>V-budget</i>
<i>SD-budget</i>	<i>V-budget</i>	<i>A-budget</i>

En sådan preferensprofil är i själva verket ett mönsterexempel för Condorcets cykliska majoriteter. Här föredrar en majoritet *V-budgeten* framför *A-budgeten* (Vänsterblocket och SD), en majoritet föredrar *A-budgeten* framför *SD-budgeten* (Vänsterblocket och Alliansen) – och en majoritet föredrar *SD-budgeten* framför *V-budgeten* (Alliansen och SD). Därmed har varje budgetförslag någon majoritet av riksdagsledamöterna emot sig.

Och mycket riktigt visar det sig att det inte finns någon dimension inom vilken alla dessa preferensordningar är single-peaked. För att exemplifiera: på samma dimension som användes i diagrammet ovan skulle nu *V-budgeten*, som enligt denna dimension ligger närmare Alliansens högstrankade alternativ (dvs. *A-budgeten*) än vad *SD-budgeten* gör, ändå rankas lägre av Alliansen än *SD-budgeten*. Med andra ord, Alliansens preferensordning skulle »dippa» – istället för att »peaka» – på denna dimension, som illustreras av följande diagram.

Ett problem med att anta dessa föreslagna preferensprofiler är emellertid att SD inte röstade i enlighet med dem i budgetomröstningen. Hade de gjort det, så hade ju *V-budgeten* vunnit över *A-budgeten* i andra omgången. Detta gäller även i det andra, cykliska, scenariot – givet omröstningsregeln som användes i budgetomröstningen hade

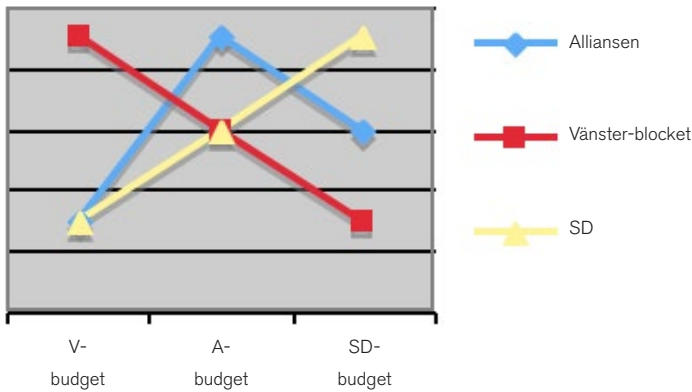
ändå *V-budgeten* vunnit i andra omgången. Här finns det utrymme att föreslå att det besvärliga utfallet, att *A-budgeten* vann istället, var ett resultat av att SD *taktikröstade*. Med detta skulle man då mena att SD:s röster inte uttryckte deras »sanna» sakpolitiska preferensordning (där *V-budgeten*, i anslagna pengar, ligger närmare deras eget förslag än *A-budgeten*), utan utgjorde ett försök att, av någon anledning, »manipulera» valutgången. Detta är en möjlig tolkning, som dock inte har med cykliska majoriteter att göra: denna »taktikröstning» hade fungerat lika effektivt i både det cykliska och det icke-cykliska scenariot ovan. (Frågan huruvida taktikröstning är emot de demokratiska spelreglerna, eller moraliskt förkastligt, leder för långt ifrån ämnet, men har inget självklart svar.)

Man skulle dock kunna invända, mot båda de ovannämnda försöken att rekonstruera blockens preferensordningar, att de helt missar poängen. SD:s preferensordning styrdes inte av sakpolitiska överväganden om vilket budgetalternativ som låg närmast deras eget förslag inom alla policy-områden sammantaget. Snarare, skulle man kunna hävda, styrdes den av enbart *ett fåtal* sakpolitiska områden, nämligen migrations- och integrationspolitiken, där SD:s förslag ligger något närmare Alliansens, i anslagna pengar. Detta antagande utgår just från vår förståelse av SD som ett *enfrågeparti*: migrations- och integrationspolitiken är den enda fråga som definierar partiet. Alternativt skulle man dock kunna hävda att det sakpolitiska innehållet i de olika budgetförslagen var än mindre relevant än så, därför att SD:s preferensordning främst handlar om en positionering på den politiska kartan. SD ville helt explicit distansera sig från regeringen och hela Vänsterblocket, och speciellt från Miljöpartiet.³ Detta antagande utgår snarare från en förståelse av SD som ett *populistiskt* parti, för vilket avståndstagandet från den politiska »eliten» är viktigare än enskilda sakpolitiska frågor.

I enlighet med båda tolkningarna av drivkrafterna bakom SD:s agerande verkar följande antagande om deras preferensordning mycket rimligare.⁴

VÄNSTERBLOCKET	ALLIANSEN	SD
<i>V-budget</i>	<i>A-budget</i>	<i>SD-budget</i>
<i>A-budget</i>	<i>V-budget</i>	<i>A-budget</i>
<i>SD-budget</i>	<i>SD-budget</i>	<i>V-budget</i>

Med detta antagande kan vi nu lätt inordna de tre blockens preferensordningar på den traditionella vänster-höger-skalan så att de är single-peaked, enligt följande diagram. Därmed föreligger det inga cykliska majoriteter. (Notera att det här inte spelar någon roll huruvida Alliansen rankar *V-budgeten* över *SD-budgeten* eller tvärtom – i båda fallen är deras preferensordning single-peaked på vänster-höger-skalan.)

Detta antagande överensstämmer också med hur SD faktiskt röstade. I första omgången röstade de för *SD-budgeten* istället för *A-budgeten* (men förlorade mot Alliansen). Och i andra omgången röstade de för *A-budgeten* istället för *V-budgeten* (och hjälpte därmed Alliansen att vinna mot Vänsterblocket).

Med denna tolkning verkar det »besvärliga» utfallet alltså var-

ken bero på taktikröstning eller på underliggande cykliska majoriteter. Kan vi då skylla på omröstningsregeln – är det t.ex. så att den misslyckades med att identifiera Condorcetvinnaren bland alternativen? Även detta måste förnekas: utifrån den antagna preferensprofilen är *A-budgeten* också Condorcetvinnaren. Den får majoritetsstöd både när den ställs mot *SD-budgeten* (av Alliansen och Vänsterblocket) och när den ställs mot *V-budgeten* (av Alliansen och SD), och är således just det alternativ som inte har någon majoritet emot sig.

Så varför är budgetomröstningens utfall besvärligt? Visar inte detta, givet ett rimligt antagande om blockens preferensordningar, att det i själva verket var *rätt* budgetförslag som vann?

Det besvärliga är att fel budget vann utifrån helt andra överväganden: nämligen ett hittills gällande informellt samförstånd kring budgetomröstningar. Vi kan beskriva detta som en andra ordningens konsensus mellan blocken om spelreglerna (eller, med Tännsjös ord, »etikettsregler», s. 30) för budgetomröstningar. Varje block röstar enbart på det egna förslaget, och lägger ner sina röster i den omgång där det egna förslaget inte finns med. (Spelreglerna anbefaller med andra ord en form av taktikröstning.) Denna samförståndslösning finns för att minoritetsregeringar ska kunna få igenom, och regera med, sin egen budget. Syftet är att skapa långsiktig stabilitet och förutsägbarhet i svensk politik. De som följer dessa spelregler kan ibland förlora på det. Men om målet att upprätthålla långsiktig politisk stabilitet är viktigare än att vinna så många enskilda omröstningar som möjligt, är detta politiskt rationellt.

Dessa informella spelregler efterlevdes nu inte av SD när de röstade för *A-budgeten* i andra omgången. Detta var inget formellt fel, vilket gör att det formellt inte var fel budget som vann. Men det var ett brott mot det informella andra ordningens samförstånd som gällt hittills. Utfallet är »besvärligt» i detta informella, och långsiktiga, perspektiv.

Att SD nu ställde sig utanför samförståndet kring spelreglerna beror inte på att de är ett enfrågeparti. Deras främsta mål var inte att skära ner anslagna pengar till migration och integration så

mycket som möjligt. Målet var istället uttryckligen att fälla regeringen och dess budgetproposition – visserligen därför att SD inte fick förhandsinflytande över Vänsterblockets budgetförslag, men syftet med att frångå samförståndet var inte längre att få igenom den egna saktolitiken. Utan syftet var att markera ett tydligt avståndstagande mot de »etablerade» partierna och att visa upp den egna förmågan att orsaka en regeringskris. SD:s bångstyrighet ligger alltså inte främst i att de inte låter sig inordnas i den traditionella vänster-höger-skalan, som avser första ordningens politiska förslag. Snarare ligger den i att SD är ett populistiskt parti som tror sig vinna på att ifrågasätta de informella andra ordningens spelregler. I detta avseende skiljer de sig också markant från de flesta andra enfrågepartierna inom svensk politik.

Det är därmed inte heller givet att man, som Tännjö menar, kan »neutralisera» SD:s betydelse genom att »ta in dem i stugvärmen, ge dem makt och inflytande», även om detta må ha fungerat med andra enfrågepartier (s. 30). Det är svårt att förhandla om sakfrågorna när en av parterna samtidigt ifrågasätter spelreglerna kring hur saktolitik ska bedrivas. Decemberöverenskommelsen går hur som helst åt motsatt håll. Den utgör en ny informell samförstånds-lösning, som bärs upp av en majoritet av – och inte längre en konsensus mellan – riksdagspartierna. Den minskar SD:s betydelse i politiken genom att minska deras förmåga att orsaka regeringskris, och därigenom indirekt också deras inflytande över första ordningens politiska beslut. Överenskommelsens syfte är att återigen skapa långsiktig stabilitet och förutsägbarhet i svensk politik – även givet SD:s explicita vilja till kaos. Tiden får utvisa hur den står sig i ljuset av detta syfte.

→

Katharina Berndt Rasmussen

Noter

1 Se Duncan Black (1958), *The Theory of Committees and Elections*, Cambridge: Cambridge University Press.

2 <http://www.dn.se/nyheter/politik/grafik-jamfor-de-olika-budgetforslagen/>

3 Med SD:s vikarierande partiledares ord skulle SD »försöka fälla varje regering och budgetproposition som ger stöd för ökad invandring och som ger Miljöpartiet ett avgörande inflytande över migrationspolitiken.»

(<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article20385566.ab>)

4 Antagandet får även visst stöd av faktumet att SD under förra mandatperioden röstade betydligt oftare med alliansen än med vänsterblocket.